

Галина Миронова

докторка юридичних наук, старша наукова співробітниця,
завідувачка лабораторії медичного права України та ЄС
Науково-дослідного інституту
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України
(Київ, Україна)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9136-586X
galamironova@meta.ua

DOI: 10.33498/louu-2026-02-061

УДК 347.15:342.722

ПРАВО НА СУМЛІННУ ВІДМОВУ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ З РЕЛІГІЙНИХ ПЕРЕКОНАНЬ У ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ УКРАЇНИ

Анотація. Цілком закономірним фактом останніх чотирьох років в Україні стала активізація правничих досліджень, спрямованих на осмислення нових правових явищ і тенденцій, що не вкладаються в існуючі теоретичні конструкти та виходять за межі наявного правового регулювання, породжуючи у такий спосіб проблемну ситуацію. Саме так склалося із початком війни із правовим інститутом альтернативної (невійськової) служби, який передбачений у Конституції України як законний засіб заміни виконання військового обов'язку невійськовим з релігійних переконань. Як виявилося у процесі публічного загального національного дискурсу, у державі немає консенсусу щодо правової природи інституту альтернативної (невійськової) служби та прав, які ним передбачені, сфери застосування спеціального законодавства, механізму реалізації в особливий період під час мобілізації, підстав і порядку обмеження відповідних суб'єктивних прав та багатьох інших аспектів, пов'язаних із важливими питаннями забезпечення обороноздатності країни на її національних інтересів.

З огляду на наведене, статтю присвячено дослідженню правової природи права на сумлінну відмову від військової служби з мотивів релігійних переконань і підстав обмеження в особливих умовах воєнного стану. Метою статті є доктринальне обґрунтування правової природи права на сумлінну відмову від військової служби з мотивів релігійних переконань, його місця в системі конституційних прав людини та спеціальних умов обмеження на засадах концепту приватного права європейської традиції, принципу верховенства права.

За підсумками дослідження зроблено висновки про те, що за своєю правовою природою право на сумлінну відмову від військової служби з мотивів релігійних переконань є абсолютним суб'єктивним право із немайновим змістом, яке походить від фундаментального та конституційного права на свободу світогляду та віросповідання; джерелом права на відмову від військової служби є цінність "суверенітету приватної особи", а не воля держави; з формально-юридичної точки зору обмеження конституційних прав, має відбуватися на рівні норм Конституції України, а не спеціальних законів.

Ключові слова: правова доктрина; верховенство права; конституційні права; право на альтернативну (невійськову) службу; право на сумлінну відмову від військової служби; обмеження абсолютних прав.

© Галина Миронова, 2026

В Україні триває оновлення національної доктрини приватного права на засадах концепту приватного права європейської традиції. Як було переконливо доведено у фундаментальному циклі досліджень Є. Харитонова

та О. Харитонової, визначальними для концепту приватного права є характерні для європейської цивілізації засади "ціннісного підґрунтя", ключовим елементом яких є 'суверенітет приватної особи (визнання чільного місця індивіда, окремої людини у системі соціальних взаємин)'[1]. Сформована на цих ціннісних засадах національна доктрина та система права слугуватимуть 'методологічною основою діяльності правової держави у галузі забезпечення прав людини'[2].

У сучасній Україні цей науковий дискурс спрямований, серед іншого, на оновлення приватноправових засад забезпечення фундаментального права людини на свободу совісті та віросповідання в його внутрішньому абсолютному вимірі шляхом створення системи юридичних інструментів, які гарантують суб'єкту права ефективний чіткий механізм правореалізації. Важливими завданнями на шляху реалізації такої амбітної мети колективної наукової творчості є обґрунтування наукових тверджень стосовно правової природи досліджуваних суспільних відносин та прав, їх взаємозв'язку із відносинами національної оборони та фундаментальними правами людини; пошук оптимальних шляхів збалансування приватних прав і публічного інтересу в умовах оборонної війни; формулювання принципів і норм, які мають забезпечити реалізацію належного правового регулювання всього комплексу правовідносин.

Окремі теоретико-методологійні та практичні питання правозастосування привертають увагу як провідних досвідчених вчених, які вже мають власне ім'я у науці, так і початківців. У публікаціях останнього часу досліджувалися різні правові аспекти досліджуваних відносин. Зокрема, щодо особливостей взаємодії права на свободу совісті із військовим обов'язком, взаємозв'язку та розмежування конституційних обов'язків щодо захисту Вітчизни та військового обов'язку[3], заходами з підтримання національної безпеки та дотриманням прав людини[4]. Окреме місце займають розвідки з аналізом судової практики України, зокрема, щодо відповідності рішень та аргументації судів міжнародно-правовим стандартам щодо свободи віросповідання[5].

---

[1] Є Харитонов, О Харитонова, *Приватне право як концепт. Том II. Пошуки парадигми (до історії питання)* (Фенікс 2019) 31.

[2] Є Харитонов, О Харитонова, *Приватне право як концепт: пошук парадигми* (Фенікс 2014) 97.

[3] О Олійник, 'Альтернативна (невійськова) служба в умовах правового режиму воєнного стану: регулювання, реалізація та захист' [2025] 1(6) Аналітично-порівняльне правознавство 213–222 https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.1.30; В Кобрин, Ю Нос, Р Полюх, 'Співвідношення обов'язку захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України з правом на свободу світогляду та віросповідання в умовах правового режиму воєнного стану' [2024] 1 Український часопис конституційного права 55–69 doi.org/10.30970/jcl.1.2024.5.

[4] І Пирога, М Бєлова, Ф Фрідманська, 'Конституційне право громадян на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) службою: Актуальні проблеми реалізації' [2025] 2 Аналітично-порівняльне правознавство 203–208 https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.27.

[5] Б Мохончук, О Ковтуненко, 'Альтернативна служба з міркувань совісті: міжнародні стандарти, судова практика та проблеми регулювання в Україні' [2025] 1 Український часопис конституційного права 44–59. doi.org/10.30970/jcl.1.2025.5.

pravoua.com.ua

На спеціальне згадування заслуговує енциклопедична стаття С. Рабіновича[6], в якій автор послідовно й аргументовано розкриває умови конституційності обмежень права на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою під час дії воєнного стану за підсумками аналізу юридичних позицій Конституційного Суду України та правової доктрини.

Загальною позицією авторів, які долучилися до дискусії, є висновок про те, що право на заміну виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою є фундаментальним, невід'ємним і непорушним правом людини та потребує належного правового врегулювання в Україні. Солідаризуючись щодо цього висновку із колегами, авторка вважає за необхідне заповнити певні прогалини в національній доктрині, що формується, стосовно більш глибокого дослідження правової природи права на відмову від військової служби з міркувань совісті, яке є стрижневим елементом інституту альтернативної (невійськової) служби, від правової кваліфікації якого залежить механізм його здійснення, охорони, захисту, обмеження.

Прогалини вітчизняного законодавства в регулюванні заміни виконання військового обов'язку альтернативною службою

Вартим уваги є той факт, що в першій редакції Закону України "Про альтернативну (невійськову) службу", який був прийнятий 12.12.1991, майже з часу проголошення незалежності України, у ст. 1 було закріплено, що 'альтернативна служба є державною службою поза збройними силами чи іншими військовими формуваннями, яка запроваджується замість проходження військової служби'[7]. Проте з незрозумілих причин у 1999 р. Законом України № 437-XIV[8] було внесено зміни, і відтоді альтернативна служба стала службою, яка запроваджується замість проходження лише строкової військової служби в мирний період. Отже, у чинній редакції закону альтернативна служба запроваджується замість проходження саме строкової військової служби, якої натепер не існує.

У Законі України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію"[9] не виокремлено положень щодо забезпечення права на альтернативну (невійськову) службу, оскільки це право взагалі на згадано.

Враховуючи стан спеціального законодавства України, проблеми практики правозастосування механізму забезпечення права на альтернативну

[6] С Рабінович, 'Заміна виконання військового обов'язку альтернативною (невійськовою) службою як позитивне зобов'язання держави в умовах воєнного стану: pro et contra' [2025] 2 Український часопис конституційного права 45–76 doi.org/10.30970/jcl.2.2025.4.

[7] Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12 грудня 1991 р. № 1975-XII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12/ed19911212> (дата звернення 05.02.2026).

[8] Про внесення змін до Закону України "Про альтернативну (невійськову) службу": Закон України від 18 лютого 1999 р. № 437-XIV <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/437-14#Text> (дата звернення 05.02.2026).

[9] Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення 05.02.2026).

(невійськову) службу кореняться у відсутності чіткої визначеності щодо порядку реалізації права на альтернативну (невійськову) службу в умовах правового режиму воєнного стану, що зумовлює виникнення неоднакового застосування положень законодавства уповноваженими суб'єктами, які розглядають питання альтернативної (невійськової) служби, та відсутність скоординованих відносин між різними рівнями державної влади, зокрема, військовою владою, місцевими адміністраціями та поліцією.

Проблема нечіткості законодавства щодо механізму заміни виконання військового обов'язку невійськовою (альтернативною) службою була очевидною ще у 2014 році, і стала предметом Листа Генерального штабу Збройних Сил України "Щодо шляхів реалізації прав віруючих громадян виконувати свій обов'язок перед державою під час мобілізації", в якому було зауважено:

> Порядок призову військовозобов'язаних – громадян України на військову службу під час мобілізації, зокрема перелік тих, хто звільняється від нього, чітко регламентований Законом України "Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію". Надання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації віруючим громадянам, які перебувають на військовому обліку військовозобов'язаних, цим Законом не передбачено[10].

Також у Листі було вказано на необхідність законодавчого врегулювання цього питання після стабілізації воєнно-політичної ситуації в Україні. Однак станом натепер відповідні зміни внесені не були.

Аналіз правових позицій судів України у кримінальних справах у категорії "Ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період" з релігійних переконань

Протягом останніх чотирьох років після запровадження на території України воєнного стану відповіді на важливі питання щодо правової природи та законних підстав обмеження права на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) з релігійних переконань, надавалися українськими судами, правові позиції та мотивація яких протягом цього часу поступово змінювалися.

Перше значуще рішення було прийнято ще у 2015 р., коли Колегія суддів судової палати у кримінальних справах Вищого спеціалізованого суду України виправдала громадянина через відсутність у діянні складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 336 Кримінального кодексу України (далі –КК України)[11], зазначивши, що відсутність можливості проходження

[10] Щодо шляхів реалізації прав віруючих громадян виконувати свій обов'язок перед державою під час мобілізації: Лист Міністерства оборони України від 17 квітня 2014 р. № 300/1/с/1186 <https://ips.ligazakon.net/document/FN003888> (дата звернення 05.02.2026).

[11] Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 05.02.2026).

альтернативної (невійськової) служби в період мобілізації не може бути підставою для притягнення його до відповідальності за ст. 336 КК України[12].

У 2017 р. Миколаївський окружний адміністративний суд у мотивувальній частині рішення вказав, що альтернативна (невійськова) служба, про направлення на яку клопотав позивач, не є якоюсь пільгою, звільненням від обов'язку або способом ухилення від проходження військової служби. А є лише формою виконання обов'язку перед суспільством. Крім того, суд зазначив, що заява про направлення на проходження альтернативної (невійськової) служби є свідомим волевиявленням особи про прийняття на себе обов'язків та обмежень у зв'язку з її проходженням, що якраз красномовно і свідчить про наявність у особи переконань, пов'язаних з неприйняттям зброї, військової служби, дотримання принципів пацифізму та інше[13].

Сумський окружний адміністративний суд 2018 р., надаючи правову оцінку матеріалам справи, виходив з того, що право на відмову від несення військової служби на підставі релігійних переконань має абсолютний характер. Тому держава не може накладати обмеження на свободу совісті та релігії за допомогою обов'язкової військової служби. Мотивуючи своє рішення, Суд також зазначив, що ч. 2 ст. 35 Конституції України[14] передбачено вичерпний перелік підстав, з яких може бути обмежене право на альтернативну (невійськову) службу, а саме: в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей[15].

Протягом 2023–2025 рр. правові позиції Верховного Суду (далі – ВС) зміщувалися у бік підтвердження кримінальних вироків судів попередніх інстанцій і збагачувалися новими правовими аргументами в мотивувальній частині щодо правової природи та підстав обмеження права на заміну військової служби альтернативною (невійськовою) з релігійних переконань. У низці судових рішень було, зокрема, зазначено, що: право сповідувати свою релігію або переконання в аспекті можливості сумлінної відмови від військової служби не є абсолютним, а може бути обмежене[16]; під час мобілізації військовозобов'язаних можливість проходження альтернативної служби виключається, ситуація мобілізації для боротьби проти зовнішнього агресора є такою особливою загрозою, яка дає підстави для держави очікувати від військовозобов'язаних громадян України прийняття певних обмежень; право на сповідування релігії чи переконань не є абсолютним

[12] Ухвала Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 23 червня 2015 р. у справі № 5-1583км15 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/45855629> (дата звернення 05.02.2026).

[13] Постанова Миколаївського окружного адміністративного суду від 25 вересня 2017 р. у справі № 814/1767/17 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/69167701> (дата звернення 05.02.2026).

[14] Конституція України від 28 червня 1996 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 05.02.2026).

[15] Рішення Сумського окружного адміністративного суду від 28 листопада 2018 р. у справі № 1840/3723/18 <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78463991> (дата звернення 05.02.2026).

[16] Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС у справі № 344/12021/22 від 02 травня 2024 р. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118893514> (дата звернення 05.02.2026).

і підпорядковується конституційному обов'язку захищати територіальну цілісність і суверенітет держави від зовнішньої агресії[17]. Таке розмаїття суперечливих правових позицій та їх строката аргументація, яка має значні вади в аспекті якості аргументації, засад справедливості, верховенства права, безсторонності суду, не сприяє ані справедливому вирішенню спору, ані одноманітності судової практики, ані довірі до вищих судів.

Певні надії на справедливе вирішення спору були пов'язані із Ухвалою колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду (далі – ККС) від 18.06.2025[18], у якій колегія дійшла висновку про наявність підстав для передачі цього провадження на розгляд об'єднаної палати ККС у складі ВС з метою відступити від висновку, висловленого колегією суддів Першої судової палати у постанові від 15.04.2025, та сформувати однакове тлумачення щодо наявності / відсутності у громадянина законного права на відмову від виконання військового обов'язку під час мобілізації в умовах воєнного стану з релігійних переконань (сумлінної відмови). Об'єднаній палаті ККС потрібно було вирішити питання щодо того, чи має право громадянин на сумлінну відмову від військової служби з релігійних переконань під час мобілізації у період воєнного стану.

Об'єднана палата ККС у постанові від 27.10.2025 сформулювала висновок щодо правозастосування, відповідно до якого

> законодавство України не передбачає можливості відмови від виконання обов'язку проходити військову службу за призовом під час мобілізації, яка ґрунтується на релігійних або інших переконаннях. Такі переконання не можуть бути підставою для звільнення особи від кримінальної відповідальності у разі її ухилення від мобілізації у значенні ст. 336 КК України. Призов на військову службу під час мобілізації не скасовує права на сумлінну відмову від носіння та/або використання зброї[19].

На підставі цієї правової позиції вже 27.11.2025 колегія суддів Першої судової палати ККС постановила, що 'касаційна скарга сторони захисту задоволенню не підлягає, а судові рішення щодо засудженого за ст. 336 Кримінального кодексу України на 3 роки позбавлення волі необхідно залишити без зміни'. Також у постанові було зазначено, що 'не встановлено підстав для передачі кримінального провадження на розгляд Великої Палати Верховного Суду, а висновок щодо застосування норм права до обставин, подібних до встановлених у цій справі, сформульовано об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду Верховного Суду в постанові від 27.10.2025'[20].

[17] Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 573/406/24 від 15 квітня 2025 р. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126906863> (дата звернення 05.02.2026).

[18] Ухвала Верховного Суду колегією суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 573/838/24 від 18 червня 2025 р. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128347458> (дата звернення 05.02.2026).

[19] Постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у справі № 573/838/24 від 27 жовтня 2025 р. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/131495382> (дата звернення 05.02.2026).

[20] Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у справі № 583/3259/24 від 27 листопада 2025 р. <https://reyestr.court.gov.ua/Review/132648106> (дата звернення 05.02.2026).

pravoua.com.ua

Отже, ВС висловив правову позицію щодо правозастосування, орієнтуючи в такий спосіб судову практику на однакове застосування норм права, та надав відповідь на ключове питання, чи має право громадянин на сумлінну відмову від військової служби з релігійних переконань під час мобілізації в період воєнного стану: *законодавство не передбачає можливості уникнути призову за мобілізацією на підставі релігійних або нерелігійних переконань, навіть якщо їх щирість і послідовність не ставиться під сумнів, і таке обмеження свободи сповідувати свої релігійні або нерелігійні переконання має легітимну мету.*

Проте така оцінка стану законодавства є простою констатацією очевидного факту та не потребує суддівського розсуду та дороговартісного рішення об'єднаної палати ККС. Ключове питання, що ставилося перед об'єднаною палатою ККС, – *чи має право громадянин на сумлінну відмову від військової служби з релігійних переконань* – залишилося без відповіді. Задовольнитися таким рішенням та аргументацією вищої судової інстанції не видається можливим у світлі принципу верховенства права, який закріплено на рівні Основного Закону країни та спеціального законодавства. Відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції України "в Україні визнається і діє принцип верховенства права". У ст. 2 Закону України "Про судоустрій і статус суддів" зазначено, що 'суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України'[21].

Оцінка щодо застосування принципу верховенства права Верховним Судом у справах щодо ухилення від мобілізації з релігійних міркувань

Згаданий як засада нормотворчої та правозастосовної діяльності в Україні принцип верховенства права історично формувався як елемент динамічного концепту, в межах якого ідеологічного та інституційного оформлення набували нові поняття та принципи: пріоритет природних прав людини та цінності особистості перед інтересом держави, демократичний тип легітимації влади, панування справедливості над позитивним законом тощо. У сучасній правовій доктрині України принцип верховенства права, закріплений у ст. 8 Конституції України, означає, що 'позитивне право, яке створюється людьми, має ґрунтуватися на природному (позадержавному) праві, яке обмежує державну владу і є своєрідним фільтром позитивного права'[22].

КСУ розтлумачив поняття "верховенство права" та сформував низку доктринальних положень, які в сукупності утворюють його сучасне розуміння

[21] Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402 № 1402-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 05.02.2026).

[22] А Довгерт, 'Джерела цивільного права України: види та співвідношення' [2015] 14 Приватне право і підприємництво 14.

та надають відповідні орієнтири (інструменти) для здійснення правотворчої та правозастосовної діяльності, зокрема, здійснення правосуддя в Україні.

У Рішенні КСУ від 02.11.2004 № 15-рп/2004 надано концептуальне тлумачення принципу верховенства права, яке складається з таких основних положень: 'Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо'; 'Таке розуміння права не дає підстав для його ототожнення із законом, який іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи'; 'Верховенство права, будучи одним з основних принципів демократичного суспільства, передбачає судовий контроль над втручанням у право кожної людини на свободу'; 'Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує захист гарантованих Конституцією та законами України прав і свобод людини і громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб, інтересів суспільства і держави'[23].

Заслуговує на увагу важливе застереження від КСУ щодо розрізнення (нетотожності) права та закону та передбачення ним таких ситуацій, коли *закон може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи.*

Перелічені положення становлять золотий стандарт методології здійснення правосуддя в суспільстві, орієнтованому на європейські принципи верховенства права, демократії, пріоритету природних прав людини, та надають дієвий інструментарій для аналізу адекватності цим засадам правових позицій, сформованих практикою ВС у сфері досліджуваних правовідносин. Контекст застосування принципу верховенства права передбачає вихід суду за межі закону та аналіз суті правовідношення та правової природи оспорюваного права. Проте відповідь на складне доктринально-правове питання звелася вищим органом правосуддя до повторення норм застосовних законів, за яким фактично суд сховався та усунувся від відповіді на ключове питання по суті. Аргументація здійснювалась за міркуваннями політичної доцільності й продемонструвала ігнорування принципу верховенства права та алгоритмів теоретичної моделі правового аргументування у правозастосовній діяльності. Наслідком цих негативних тенденцій у практиці ВС стали правові позиції, які не відповідають вимогам верховенства права, конституційним засадам, суперечать одна одній та загалом не сприяють вирішенню як окремого правового спору, так і проблемній ситуації по країні.

Отже, відповіді на доктринальні питання – чи має право громадянин на сумлінну відмову від військової служби з релігійних переконань під час мобілізації в період воєнного стану, якою є правова природа такого права

[23] Рішення Конституційного Суду України від 02 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text> (дата звернення 05.02.2026).

pravoua.com.ua

та, відповідно, які є легітимні підстави для його обмеження – ВС надано не було. Спробуємо заповнити цю непродуктивну прогалину та запропонувати свій внесок у загальний національний правничий дискурс з обґрунтування окремих тез, які можна покласти у формування сучасної української правової доктрини.

Правова природа права на сумлінну відмову в європейській правовій традиції

Насамперед слід підкреслити, що Україна є демократичною правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права; людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Ці конституційні принципи не є лише привабливими гаслами та зовнішньою вивіскою для стороннього споглядача, вони утворюють доктринальний правовий каркас сучасної української державності, становлять ключові системотвірні принципи щоденного співжиття мільйонів співгромадян, та визначають стрижневі напрями стратегічного розвитку та зміцнення державного устрою і громадянської злагоди.

Саме ці конституційні засади, будучи основою сучасного українського правопорядку, зумовлюють особливості збалансування приватноправової та публічно-правової рівноваги, визначення каталогу прав та обов'язків людини, змісту та меж суб'єктивних прав особи тощо. І саме тому механізм здійснення суб'єктивного цивільного права не знаходиться у повітрі свавільного розсуду або політичної доцільності, проте має міцно ґрунтуватися на доктринальних конституційних засадах, які й обумовлюють усі складові статики права та етапи динаміки правовідносин, які стосуються здійснення відповідного права.

Щодо визначеності правової природи досліджуваного права, то це питання є ключовим у європейській правовій традиції, що ґрунтується на цінностях, адже і законодавець, і суддя мають керуватися не міркуваннями мінливої політичної доцільності, а саме правовою природою права. Коли йдеться про правові можливості, що надає певне право особі, то, звісно, виключного значення набуває відповідь на питання, яка правова природа цього права, які є суб'єктивні повноваження володільця цього права та межі свободи вибору власної поведінки. Зрештою, які власне юридичні засоби впливу на здійснення права та правовідносини, що складаються внаслідок забезпечення умов для здійснення цього права, має й повинна сформувати держава. Від того, як визначити правову природу права залежить механізм його здійснення, охорони, захисту, обмеження.

Відповідаючи на поставлене питання щодо правової природи права на сумлінну відмову від військової служби з релігійних міркувань, доцільно

відштовхнутися від ключових положень Висновку "Україна – Юридичний висновок amicus curiae щодо альтернативної (невійськової) служби" (CDLAD(2025)006) Європейської комісії за демократію через право. У п. 72 Висновку зазначено, що *'сама природа відмови від військової служби з мотивів сумління передбачає, що вона не може бути повністю виключена під час війни, хоча держави мають обмежену свободу розсуду, особливо у випадку загальної мобілізації'*[24]. Відсилка поважної європейської інституції до аргументу особливої "природи сумлінної відмови" є стрижнем для правової кваліфікації такого права та для обґрунтування необхідності його забезпечення у суспільстві, орієнтованому на європейські цінності.

Така особливість очевидно пов'язана із абсолютним характером зв'язку права і його суб'єкта, що було підкреслено КСУ. Згідно із Рішенням КСУ № 4р/2022 'внутрішній аспект права на свободу світогляду і віросповідання (релігії) *(forum internum)* є абсолютним правом, що жодним чином не підлягає обмеженню'[25]. Це означає, що 'абсолютним правом, що жодним чином не підлягає обмеженню, є право мати і приймати релігійні переконання, зокрема, й переконання пацифістського змісту'[26]. Сама вихідна ідея охорони абсолютних суб'єктивних прав та їх гарантований державою захист, є надбанням та цінністю найвищого рівня європейської цивілізації. Правова природа абсолютного суб'єктивного права немайнового змісту володіє виключною специфічністю, передусім тому, що блага та сутності, які ним охороняються, невіддільно пов'язані із самою особистістю людини, її моральною автономією, гідністю, совістю, індивідуальним внутрішнім світом тощо. Цими правами закріплюється особливе ставлення соціуму до цінності людської індивідуальності, її приватного інтересу, межі яких суворо охороняються нормами моралі та права. Адже людська індивідуальність є доволі сталим і складним феноменом, похідною від багатофакторного процесу філогенезу, протягом та в результаті якого формується унікальний суб'єкт моралі, культури, правовідносин з його неповторним моральним досвідом, малюнком відчуттів, усвідомленням гідності, світосприйняттям. Зрештою, гідність і совість людини – це і є сама людина, їх не можна відділити. Із втручанням у цю особисту сферу руйнується сама особистість[27].

Сумлінна відмова від військової служби з релігійних переконань є абсолютним проявом внутрішньої свободи особистості та рушієм особистісної мотивації, її не можна заперечити, заборонити, відмінити. Виходячи із

[24] CDL-AD(2025)006. Amicus curiae brief on alternative (non-military) service, adopted by the Venice Commission at its 142nd Plenary Session (Venice, 14–15 March 2025) <https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2025)006-e> (accessed 05.02.2026).

[25] Рішення Конституційного Суду України від 27 грудня 2022 р. № 4-р/2022 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va04p710-22#Text> (дата звернення 05.02.2026).

[26] Рабінович (н 6) 58.

[27] Г Миронова, 'Збалансування приватноправових та публічно-правових засад у сфері охорони здоров'я в умовах нових загроз суспільному благополуччю' [2025] 25 Приватне право і підприємництво 206 https://doi.org/10.32849/2409-9201.2025.25.22.

pravoua.com.ua

зазначеної специфікації правової природи досліджуваного права зрозуміло, чому на практиці обмежити відмову особи від військової служби з міркувань совісті не вдається жодними приписами закону, рішеннями судів, термінами кримінального покарання, адже неможливо юридичними нормами заборонити або обмежити саму совість[28]. Закріплення в нормах позитивного права такої виключної специфічності правової природи прав, які належать до абсолютних суб'єктивних прав з немайновим змістом, свідчить про розуміння суспільством щільного зв'язку між людиною та її правами та спрямована на охорону самої людської екзистенції в її безпосередньому вираженні.

Спеціальний порядок обмеження абсолютного конституційного права

З формально-юридичної точки зору обмеження тих прав, які належать до конституційних, має свою виразну специфіку та відповідний юридичний алгоритм. Абсолютність права передбачає, що здійсненню права його суб'єктом протистоїть юридичний обов'язок усіх інших учасників відносин утримуватися від будь-яких фактичних та юридичних дій або бездіяльності, що можуть призвести до його порушення. Також у сучасному розумінні абсолютності права присутній такий її вимір, як спеціальний порядок обмеження. У теорії права поділ прав на абсолютні на відносні здійснюється, серед іншого, за критерієм підстав легітимного обмеження: '1) абсолютні права, що не підлягають обмеженням за будь-яких обставин; 2) відносні права, які можуть бути обмежені, якщо такі обмеження передбачені законом, є необхідними в демократичному суспільстві та мають мету (охорона державної безпеки, громадського порядку тощо)'[29].

Правовий зміст поняття "обмеження прав людини" визначається як 'втручання публічної влади у сферу приватної автономії індивіда виключно на підставі закону, яким запроваджуються певні заходи, спрямовані на забезпечення балансу приватних і публічних інтересів з метою захисту національної безпеки, громадського порядку, життя і здоров'я інших людей, авторитету правосуддя'[30]. Стосовно алгоритму обмеження окремого права в різних галузях права Р. Стефанчук додатково підкреслює правило ієрархічності обмеження особистих немайнових прав, залежно від нормативно-правового акта, яким установлюється це право:

> якщо особисте немайнове право встановлюється в Конституції України, то й обмежено воно може бути тільки Конституцією України (ст. 64), а не в ЦК України чи

[28] Г Миронова, 'Забезпечення права на альтернативну (невійськову) службу з релігійних переконань в умовах викликів оборонної війни: європейський контекст', *Сучасні виклики для приватного права України: європеїзація, диджиталізація, війна: зб. наук. пр. за результатами Третьої Всеукраїнської наук.-практ. конф. (Київ–Хмельницький, 06 червня 2025 р.)* (Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України 2025) 26.

[29] В Петришин (ред), *Теорія держави і права: підручник* (Право 2015) 302–304.

[30] М Савчин, *Сучасні тенденції конституціоналізму у контексті глобалізації та правового плюралізму* (РІК-У 2018) 291.

> іншими законами. Тому обмеження зазначених прав, навіть якщо вони після цього віднаходять своє дублювання у ЦК України чи інших законах, все рівно може бути обмежене тільки на рівні Конституції України[31].

У тексті Конституції України цей принцип закріплено у ст. 8: 'Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй' та ст. 22: 'Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані. При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод'[32].

Конституційна норма, за якою винятки стосовно обмеження або звуження обсягу прав і свобод людини і громадянина встановлюються тільки самою Конституцією України, а не законами чи іншими нормативними актами, має важливе не тільки декларативне та теоретичне значення, а й доктринальне та практичне:

> усі обмеження прав, які мають конституційний захист, незважаючи на те, що вони додатково регулюються або захищаються галузевим законодавством, мають тлумачитися та регулюватися з урахуванням саме першості конституційного захисту права; норми спеціального законодавства, предметом яких є конституційні права, не можуть бути прийнятим без відповідного висновку, що вони не порушують Конституцію[33].

Отже, надання ВС пріоритетності нормі галузевого законодавства (ст. 1 Закону України "Про альтернативну (невійськову) службу"[34]) перед нормою ст. 35 Конституції України, дія якої не була обмежена під час введення воєнного стану Указом Президента України "Про введення воєнного стану в Україні"[35] № 64/2022, є порушенням принципів верховенства права, безсторонності суду, положень теорії права щодо порядку обмеження конституційних прав і свідчить про тенденційність аргументації та правових висновків.

Додатково зазначимо, що КСУ мав би відіграти важливу належну йому роль офіційного тлумачення Конституції України щодо визначення відповідності норми ст. 1 Закону України "Про альтернативну (невійськову) службу" Конституції України і таким способом покласти край неправовим рішенням судів, проте такого рішення з боку КСУ не надано, незважаючи на наявність декількох відповідних проваджень.

---

[31] Р Стефанчук, *Загальнотеоретичні проблеми поняття та системи особистих немайнових прав фізичних осіб у цивільному праві України* (Хмельницький університет управління та права 2006) 110–120.

[32] Конституція України (н 14).

[33] Г Миронова, 'Абсолютні права людини у сфері охорони здоров'я: правові підстави обмеження' [2021] 2(28) Медичне право 57–70 https://doi.org/10.25040/medicallaw2021.02.057.

[34] Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12 грудня 1991 р. № 1975-XII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text> (дата звернення 05.02.2026).

[35] Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення 05.02.2026).

pravoua.com.ua

Висновки. В Україні натепер оновлюються концепція та законодавчий механізм інституту альтернативної (невійськової) служби на засадах міжнародно-правових стандартів щодо свободи віросповідання, що є необхідним етапом удосконалення правового регулювання відносин, які виникають у зв'язку із заміною виконання військового обов'язку невійськовою службою в умовах воєнного стану під час мобілізації.

Ключовим елементом інституту альтернативної (невійськової) служби є суб'єктивне право на сумлінну відмову від військової служби з релігійних переконань. Від правової кваліфікації права на сумлінну відмову залежатиме обсяг повноважень носія права, визначення меж здійснення права, правові засоби охорони та захисту.

Особливість "природи сумлінної відмови" пов'язана із абсолютним характером зв'язку права і його суб'єкта, що було підкреслено КСУ. Правова природа абсолютного суб'єктивного права немайнового змісту володіє виключною специфічністю, адже блага та сутності, які ним охороняються, невіддільно пов'язані із самою особистістю людини, її моральною автономією, гідністю, совістю, індивідуальним внутрішнім світом. Тому за своєю правовою природою право на відмову від військової служби з міркувань совісті є абсолютним суб'єктивним право із немайновим змістом, яке походить від конституційного права на свободу світогляду та віросповідання.

З формально-юридичної точки зору обмеження тих прав, які належать до конституційних, має відбуватися на рівні норм Конституції України, а не спеціальних законів. Отже, надання ВС пріоритетності нормі галузевого законодавства перед нормою ст. 35 Конституції України, є неправовим та тенденційним, порушує принципи верховенства права, безсторонності суду, положень теорії права щодо порядку обмеження конституційних прав.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Kharytonov Ye, Kharytonova O, *Pryvatne prav yak kontsept. Tom II. Poshuk paradyhmy (do istorii pytannia)* (Feniks 2019) (in Ukrainian)
2. Kharytonov Ye, Kharytonova O, *Pryvatne prav yak kontsept: poshuk paradyhmy* (Feniks 2014) (in Ukrainian).
3. Savchyn M, *Suchasni tendentsii konstytutsionalizmu u konteksti hlobalizatsii ta pravovoho pliuralizmu* (RIK-U 2018) (in Ukrainian).
4. Stefanchuk R, *Zahalnoteoretychni problemy poniattia ta systemy osobystykh nemainovykh prav fizychnykh osib u tsyvilnomu pravi Ukrainy* (Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava 2006) (in Ukrainian).

Edited books

5. Petryshyn O (red) *Teoriia derzhavy i prava: pidruchnyk* (Pravo 2015) (in Ukrainian).

Journal articles

6. Dovhert A, 'Dzherela tsyvilnoho prava Ukrainy: vydy ta spivvidnoshennia' [2015] 14 Pryvatne pravo i pidpryiemnytstvo 14 (in Ukrainian).
7. Kobryn V, Nos Yu, Poliukh R, 'Spivvidnoshennia obov'iazku zakhystu Vitchyzny, nezalezhnosti ta terytorialnoi tsilisnosti Ukrainy z pravom na svobodu svitohliadu ta virospovidannia v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu' [2024] 1 Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava 55–69 doi.org/10.30970/jcl.1.2024.5 (in Ukrainian).
8. Myronova H, 'Absoliutni prava liudyny u sferi okhorony zdorov'ia: pravovi pidstavy obmezhennia' [2021] 2(28) Medychne pravo 57–70 https://doi.org/10.25040/medicallaw2021.02.057 (in Ukrainian).
9. Myronova H, 'Zbalansuvannia pryvatnopravovykh ta publichno-pravovykh zasad u sferi okhorony zdorov'ia v umovakh novykh zahroz suspilnomu blahopoluchchiu' [2025] 25 Pryvatne pravo i pidpryiemnytstvo 206 https://doi.org/10.32849/2409-9201.2025.25.22 (in Ukrainian).
10. Mokhonchuk B, Kovtunenko O, 'Alternatyvna sluzhba z mirkuvan sovisti: mizhnarodni standarty, sudova praktyka ta problemy rehuliuvannia v Ukraini' [2025] 1 Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava 44–59. doi.org/10.30970/jcl.1.2025.5 (in Ukrainian).
11. Oliinyk O, 'Alternatyvna (neviiskova) sluzhba v umovakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu: rehuliuvannia, realizatsiia ta zakhyst' [2025] 1(6) Analitychno-porivnialne pravoznavstvo 213–222 https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.1.30 (in Ukrainian).
12. Pyroha I, Bielova M, Fridmanska F, 'Konstytutsiine pravo hromadian na zaminu viiskovoi sluzhby alternatyvnoiu (neviiskovoiu) sluzhboiu: Aktualni problemy realizatsii' [2025] 2 Analitychno-porivnialne pravoznavstvo 203–208 https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.27 (in Ukrainian).
13. Rabinovych S, 'Zamina vykonannia viiskovoho obov'iazku alternatyvnoiu (neviiskovoiu) sluzhboiu yak pozytyvne zobov'iazannia derzhavy v umovakh voiennoho stanu: pro et contra' [2025] 2 Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava 45–76 doi.org/10.30970/jcl.2.2025.4 (in Ukrainian).

Conference papers

14. Myronova H, 'Zabezpechennia prava na alternatyvnu (neviiskovu) sluzhbu z relihiinykh perekonan v umovakh vyklykiv oboronnoi viiny: yevropeiskyi kontekst', *Suchasni vyklyky dlia pryvatnoho prava Ukrainy: yevropeizatsiia, dydzhytalizatsiia, viina: zb. nauk. pr. za rezultatamy Tretoi Vseukrainskoi nauk.-prakt. konf. (06 chervnia 2025 r., Kyiv–Khmelnytskyi)* (Naukovo-doslidnyi instytut pryvatnoho prava i pidpryiemnytstva imeni akademika F. H. Burchaka NAPrN Ukrainy 2025) 26 (in Ukrainian).

Galyna Myronova

THE RIGHT TO CONSCIENTIOUS OBJECTION TO MILITARY SERVICE ON RELIGIOUS GROUNDS IN THE LEGAL DOCTRINE OF UKRAINE

Abstract. In the last four years, scientific research aimed at new legal trends that go beyond the existing legal regulation has intensified in Ukraine. That is how, with the beginning of the war, a problematic situation arose with the legal institution of alternative non-military service, which is provided for in the Constitution of Ukraine as a legal means of replacing the performance of military duty with non-military service based on religious beliefs. Currently, there is no consensus in the state regarding the legal nature of the institution of alternative non-military service and the rights provided for by it, the scope of application of special legislation, the implementation mechanism in a special period during mobilization, the grounds and procedure for limiting the relevant subjective rights, and many other aspects related to important issues of ensuring the country's defense capability in its national interests. In view of this, the article is devoted to the study of the legal nature of the right to conscientiously refuse military service on the grounds of religious beliefs and

the grounds for limiting the right in the special conditions of martial law. The purpose of the article is the doctrinal substantiation of the legal nature of the right to conscientiously refuse military service on the grounds of religious beliefs, its place in the system of constitutional human rights and special conditions of limitation on the basis of the concept of private law of the European tradition, the principle of the rule of law. Based on the results of the study, the conclusions were drawn: by its legal nature, the right to conscientiously refuse military service on the grounds of religious beliefs is an absolute subjective right with a non-property content, which derives from the fundamental and constitutional right to freedom of outlook and religion; the source of the right to refuse military service is the value of the "sovereignty of a private person", and not the will of the state; from a formal and legal point of view, the restriction of constitutional rights should be at the level of the norms of the Constitution of Ukraine, not special laws.

Keywords: modernization of legal doctrine; rule of law; constitutional rights; right to alternative non-military service; legal nature of the right to conscientious objection to military service; special procedure for restricting absolute rights of a non-property nature.